

Proletarizacija kmetijskega ljudstva

T. Zupan

Proletarizacija kmetijskega ljudstva se uveljavlja v vseh deželah, ki so stopile na pot kapitalističnega razvoja. Rastoče izkoriščanje kmeta po velikih obratih, državi in bankah, postopno slabšanje in izčrpavanje kmetijske zemlje zaradi nezadostne obnove njenih naravnih sestavin, propadanje domače obrti in drugih nekdanjih sestavnih delov kmetijskega obrata, vsi ti momenti, ki so zgolj različne oblike enega in istega procesa — prodiranja kapitalizma v kmetijsko gospodarstvo —, vsi ti momenti povzročajo proletarizacijo kmetijskega ljudstva. Kako se vrši ta proletarizacija, kakšne oblike zavzema — to zavisi od moči in smeri celotnega gospodarskega razvoja; v nekaterih državah, ki so razvile moderno industrijo in obvladajo svetovni trg (metropole nekaterih imperijev), se izvrši proletarizacija kmeta na kratek, na zunaj najbolj viden način — s prisilno razlastitvijo. V USA je bilo na ta način prodanih na milijone kmetij; na njih mesto so stopili kapitalistični poljedelski veleobrati. V državah z manjšo intenzivnostjo gospodarskega razvoja in zlasti v agrarnih državah je proces proletarizacije kmeta bolj počasen ter zavzema nešteto najrazličnejših oblik, ki tvorijo v teh deželah glavno obeležje procesa proletarizacije. Kmetijska posestva se drobijo, gozdovi se praznijo, živina peša, način obdelovanja zemlje je vedno slabši, odrasle moške delovne moči zamenjujejo otroci, prezadolženost narašča, hrana se slabša, delavnik daljša itd. itd. Vso to pestro množico pojavov, ki tvorijo danes glavno vsebino razvoja naših kmetijskih gospodarstev, moremo karakterizirati z eno samo besedo — proletarizacija.

Ostrina proletarizacije naše vasi je v različnih dobah vse od kmetijske odveze (1848) — različna. Spočetka milejša se v dobi evropske agrarne krize (1875—93) skrajno poglobi in dovede do doslej nedoseženega števila prisilnih prodaj. V letih, ki sledijo tej krizi (1893—1914) imamo relativno izboljšanje kmetovega položaja; po nekaterih izjemnih, nesplošnih primerih blaginje na malem posestvu se pojavijo glasovi, da je prenehal delovati zakon o proletarizaciji kmeta (revizionizem, razni meščanski apologeti kapitalizma). V resnici pa se je proletarizacija vršila naprej, samo na milejši način, površnim očem prikrita spričo splošne gospodarske konjunktore. V povojni dobi in zlasti v poostreni krizi (1929—40) celotnega gospodarskega ustroja pa je propadanje kmeta zopet zavzelo nezasišan obseg in se uveljavlja v tisočeri oblikah, ki so očite tudi najbolj površnim očem. Leta 1875—93 se ponavljajo v drugi izdaji, samo zgodovinski okvir je bistveno drugačen. Pota, po katerih je Evropa premagala prvo agrarno krizo (konjunktura v industriji, agrarne zaščitne carine, prehod na monokulture), so danes nemogoča ali neučinkovita. — Na splošno je torej proces proletarizacije stalno deloval in izpodjedal proizvodjalno osnovo malega producenta. Ivan Cankar je ta proces točno zaznal že v tistih letih, ko so različni evropski „socialistični“ učenjaki (David, Bernstein itd.) besedičili o blaginji in premoči

malega obrata nad velikim. V mislih imamo Cankarjevo izjavo o „tragičnem in globokem“ procesu propadanja dolenjskih gruntov, problem, ki je Cankarja mikal, da bi ga obdelal v posebnem romanu. V smislu zakona proletarizacije je tudi točna ugotovitev Janeza Evangelista Kreka v „Črnih bukvah“, kjer z empirično preprostostjo pravi, da se kmetu ni nikoli „dobro godilo“.

Ostrina proletarizacije tudi ni enaka pri vseh kmetijskih slojih na vasi. Najmočnejša je v bajtah in na malih kmetijah. Kajti na polproletarskih posestvih in na malih kmetijah je konkurenčna sposobnost z veleobrati — z glavnimi izkoriščevalci kmetijskega ljudstva najmanjša. Tehnična in ekonomska oprema teh posestev je minimalna in skrajno primitivna.¹ Uničujejo jih ne le poljedelske „tovarne žita“ in živine, temveč tudi industrijski obrati s konkurenco domači obrti, ki je bila prav na teh posestvih najčešče dopolnilo poljedelskega obrata. Izkoriščanje po finančnem in trgovskem kapitalu (prezadolženost, oderuhi) je prav tako na malih posestvih največje. Mali kmet kupuje parcele zemlje neprijemno dražje kot veliki kmet večje komplekse; čim manjša je površina kupljene zemlje, tem dražja je (relativno). Mali kmet je prisiljen, prodati pridelke takoj jeseni za vsako ceno, veliki kmet lahko počaka boljših cen itd. — Najmanj prizadene proces proletarizacije velike kmete. Ne le da je njihovo gospodarstvo racionalnejše in finančno odpornejše, tudi politični ukrepi, celotna agrarna politika države je usmerjena v pravcu večje zaščite velikih kmetij (organizacija strokovnega kmetijskega šolstva, strokovna propaganda, selekcijsko delovanje, javne podpore „vzornim kmetovalcem“ itd.) Najmočnejše se še uveljavlja proces proletarizacije na teh posestvih z delitvami, kjer ni seveda v veljavi običajni pravni sistem nedeljivosti kmetij.

Na kakšnih dejstvih se da ugotoviti proces proletarizacije slovenske vasi? Ali imamo znanstveno neoporečne, uradno ugotovljene podatke, s pomočjo katerih bi mogli prodreti v „drobovje“ kmetijskega obrata in ugotoviti njegove razvojne tendence? Nekaj vpogleda nam dajejo številne monografije, ki so nastale v zadnjem času pod vplivom splošne agrarne krize. Slaba stran teh monografij je v tem, da obsegajo le drobce, izvzeti iz celokupnega gradiva. Poleg tega se monografije često izgubljajo v množici nepotrebne in nebistvenega statističnega gradiva (Möderndorfer). Večjega pomena so ankete, ki so obširneje zajele problematiko naše vasi. (Ankete učiteljske „Prosvete“, med katerimi je zlasti dragocena anketa o delu šoloobvezne mladine.) Največjega pomena pa sta brez dvoma uradni statistiki o stanju poljedelskih obratov iz l. 1902. in 1931. Na osnovi teh statistik je znanstveno najbolj utemeljen dokaz proletarizacije. Zaradi pomanjkanja drugega gradiva bomo uporabili tudi podatke o poklicni sestavi prebivalstva, o stanju kmetijskih dolgov in nekatere izsledke monografij. Posebej se bomo dotaknili razvoja kmetijskih gospodarstev v vojnem času.

¹ Glej Zupan: Posestna struktura Slovenije. Sodobnost 1940. IV.

I.

Začnimo s poklicno statistiko. Ta statistika nam daje vpogled v stanje in razvoj različnih poklicnih skupin v razdobju 41 let (1890—1931) na ozemlju sedanje dravske banovine. Pove nam, da je število v poljedelstvu zaposlenega prebivalstva stalno upadalo v korist prebivalstva, zaposlenega v industriji, trgovini, prometu, javnih službah in svobodnih poklicih. Nazorno nam ta razvoj prikazujejo te številke:²

Prebivalstvo zaposleno v:

Leta	I. Poljedelstvu	II. Industriji	III. Ostali (javne službe, svob. pokl., rentniki)	IV. Skupaj
1890	500.381	87.904	59.792	648.076
1910	461.394	118.464	91.653	671.446
1931	372.943	168.429	74.698	616.070

Koliko bede, stiske in trpljenja, zatiranja in zapostavljanja se skriva za temi mrtvimi in hladnimi številkami! Kam so se zatekli tisti desettisoči, ki so zapustili poljedelstvo? Šli so v industrijo, trgovino in promet! Člani samostojnih kmetijskih gospodarstev so postali mezdni delavci. „Beg z dežele“ pomeni beg iz nepopisne vaške bede, iz zaostalosti in primitivnosti „posedujočih“ „kmetov“ med neposedujoči industrijski proletariat, v velika mesta, kjer je vendarle več kruha in več kulture. Le malokateri „begunec“ z dežele postane „gospod“. Medtem ko so se vrste proletariata (v II. panogi imajo ogromno večino mezdni delavci) pomnožile za 80.000 oseb, so se vrste svobodnih poklicev, javnih uslužbencev itd. povečale za borih 15.000, med katerimi je tudi precejšnje število mezdni delavcev.

Katere sloje na vasi je najbolj zajel beg z dežele? Kakšen je bil njihov gospodarski položaj v poljedelstvu? Notranja struktura delovnega prebivalstva v poljedelstvu nam daje jasen odgovor:

Leta	Samostojni posestniki	Poljski delavci, dni-narji in služinčad	Pomagajoči družinski člani
1900	128.522	107.249	260.229
1910	135.027	104.664	221.271
1931	117.790	83.692	170.527

Najbolj je padlo število pomagajočih družinskih članov. Tri četrtine tistih, ki so odšli za kruhom, predstavljajo otroke obubožanih posestnikov. Oče je še kmet, sin je proletarec. Oče še prodaja pridelke svojega malega obrata, sin in hči prodajata samo svojo delovno moč v tovarni, v rudniku in v meščan-

² Podatki po dr. Vogelniku. Poklicna razdelitev slov. prebivalstva v razdobju 1890—1931. Tehnika in gospodarstvo 1940. Št. 1.—4.

skem gospodinjstvu (služkinje). Razvoj gre od pritegnitve kmeta na trg, od prodaje pridelkov do prodaje lastne delovne moči, od komercializacije posestva do proletarizacije.

Prav tako je padlo število poljskih delavcev, hlapcev in dekel, kar pomeni posebno težak udarec za kmetско gospodarstvo. Najbolj inteligentne in sposobne delovne moči gredo v industrijo in v druge panoge, kjer se jim obeta boljši zaslužek in ugodnejši življenjski pogoji. Mnogi posestniki zlasti v bližini mest in industrijskih središč so prisiljeni omejevati proizvodnjo in degradirati svoj obrat, ker jim mesto žre lastne otroke in najboljše najete delovne moči.

Pada pa tudi število „pridobitno zaposlenih“ samostojnih posestnikov! Mali posestniki so odsvojili svoja posestva in se odselili. Prav ta številka je očita priča proletarizacije. Ne pada samo kvaliteta obratov, njihova notranja struktura, temveč tudi njih — kvantiteta.

Gornji podatki kažejo, da je število vseh zaposlenih oseb (I. preglednica, IV. skupina) od leta 1890. do 1910. nekoliko naraslo, v desetletju 1910—21 močno padlo (na 577.000! Vojna!) in se do 1931. zopet dvignilo. Toda njih število je 1931. nekoliko nižje kot 1890.³ To pomeni, da se je v tem razdobju ves delovni naravni prirastek izselil. Če računamo, da znaša naravni prirastek letno 10.000 oseb, znaša to v 40 letih 400.000 oseb. Med njimi je približno polovica sposobnih delovnih moči, druga polovica so otroci in za delo nesposobni starejši ljudje. To se pravi, da se je izselilo 200.000 delovnih moči. Okrog 200.000 delovnih moči v najboljših letih je dalo slovensko podeželje ameriškim in westfallskim rudnikom in tovarnam (predvojna doba), jugoslovanski industriji onkraj Sotle in južnim velemestom (povojna doba).

Skromni podatki o poklicni sestavi slovenskega naroda, ki jih vsako desetletje mehanično zbere uradna statistika, nam dajejo dragoceno sliko o razvojnih težnjah našega gospodarstva. Ti podatki so sicer zbrani šablonsko, brez interesa za sociološko problematiko — nikjer nimamo podatkov o izseljevanju in njegovih vzrokih, v isti rubriki so pomešani (Gleichschaltung) industrijski delavci in industrijci, bajtarji in veleposestniki itd. — vendar nam ti podatki, t a k š n i k o t s o , dokazujejo globok proces proletarizacije kmetškega ljudstva. Ves naravni prirastek podeželja je zajel „beg iz vasi“. Ta prirastek je pomnožil vrste domačega in svetovnega industrijskega in sploh neagrarnega proletariata. In ne samo to! Velik del v poljedelstvu že zaposlenih delovnih moči je v teku 40 let zapustil domačo vas in se prav tako izselil. Dočim je bil doma kot „pomagajoč družinski član“ v nekem posebnem delovnem razmerju, neenakem mezdnemu, je v novih produkcijskih odnosih popolnoma izenačen z mezdnim delavstvom. V pičlih 40 letih so bili stotisoči kmetškega ljudstva proletarizirani — njih edino imetje je zdaj njihova delovna moč. Za stotisoče se je pomnožilo število izkoriščanih, za nekaj borih

³ Poklicna statistika je sicer ob vsakem novem štetju spreminjala strukturo poklicev, tako da primerjave niso popolnoma točne. Vendar te spremembe bistva nadaljnjih izvajanj ne spremenijo.

tisoč je naraslo število izkoriščevalcev. Samo nekaj tisoč je bilo tako „pridnih in poštenih“, da so se povzpeli med „gospoda“; na te izjeme se tako radi sklicujejo razni apologeti obstoječih razmer. Ta dejstva si naj dobro zapomnijo razni ekonomisti in pridigarji, ki „odklanajo“ proletarizacijo kmetijskega ljudstva, to je skrivajo in odklanjajo dejstva, ki so osnovnega pomena za razvoj slovenskega naroda in za njegovo politično orientacijo.

II.

Ustavili smo se obširneje pri poklicni statistiki, ker smo spričo pomanjkljivosti naše uradne statistike samo z njeno pomočjo mogli ugotoviti nekatere za nas važne razvojne težnje. Videli smo, da raste število proletariata in da pada število samostojnih posestnikov. Na novo nastajajoči proletariat se seli v industrijske centre doma in v tujino. Najboljše delovne moči zapuščajo slovensko agrarno proizvodnjo, kar nujno povzroča njeno degradacijo. V industrijsko razvitih državah je odtok delovnih moči s podeželja spremljala racionalizacija poljedelske proizvodnje, pri nas — degradacija. Le majhen odstotek (10.000 oseb po cenitvi banovine) je postal v poljedelstvu odveč zaradi racionalizacije (mlatilnice!). Ves ostali presežek je moral po svetu zaradi rastoče krize malokmetske proizvodnje. Izselitev pa je s svoje strani to krizo zopet poglobila. Zakon medsebojnega učinkovanja je očit!

Kdo je stopil na mesto sposobnih delovnih moči, ki so se izselile? Slabše delovne moči — starci in zlasti otroci! Mogoče se na malokaterem primeru tako jasno odraža degradacija kmetijskih gospodarstev kot prav na primeru uporabe otroške delovne moči. Večja uporaba otroške delovne moči ne kaže samo na slabši način proizvodnje, temveč tudi na vso neznosno težo in nezaslišano bedo kmetijskega ljudstva.

L. 1902. je avstrijska statistika sestavila za vse okraje avstrijskih dednih dežel seznam osebja različnih kategorij poljedelskih obratov. Osebe je razdeljeno po spolu in starosti. Starostna meja je dovršeno 16. leto. Po tem seznamu je bilo na bivšem Kranjskem od 243.000 v poljedelstvu zaposlenih oseb — 36.000 starih izpod 16 let. Sedemino delovnih moči so predstavljale za težko poljsko delo nedoraste delovne moči! Zanimiva je primerjava različnih posestnih skupin. Najmanjši odstotek teh otroških delovnih moči so uporabljali na veleposestvih (4% vseh zaposlenih), kar tudi dokazuje njihovo ekonomsko prednost pred manjšimi obrati. Sledijo najmanjša posestva (0,1—2 ha), na katerih se giblje odstotek uporabe otroške delovne moči med 9—11%. V naslednjih posestnih skupinah ta odstotek narašča vse do veleposestev. V tem okviru velja pravilo: Čim večji je obrat tem večji odstotek otrok je na delu. V večjih bajtah (2—5 ha) znaša že 14%, na malih kmetijah (5—10 ha) naraste na 15%, na srednjih se dvigne do 17%. Največji odstotek dosežejo velike kmetije med 50—100 ha. Na njih znaša uporaba otroške delovne moči skoraj petino vseh delovnih moči (18%). Ti podatki dokazujejo vso ekonomsko zaostalost in socialno bedo, ki vlada v kmetijskih gospo-

darstvih! Celo najmanjši posestniki, ki so večinoma mezdni delavci, ne priganjajo svojih otrok tako k delu kot — kmetje. Kmet je prisiljen garati in štediti do skrajnih meja. On ne prizanaša ne živini ne lastnim otrokom, samo da ohrani svojo posest neokrnjeno. Na najmanjših posestvih ni le manj dela kot na kmetijah, tudi socialni položaj tovarniškega delavca je v resnici često ugodnejši kot položaj kmetov. Na to se še povrnemo.

Leta 1939. — torej 37 let pozneje — je napravila skupina učiteljev, ki se zbira okrog „Prosvete“, priloge „Učiteljskemu tovarišu“, anketo o delu šoloobvezne dece. Bilo je anketiranih vsega 1249 otrok iz najrazličnejših krajev Slovenije. Po teh podatkih opravlja težka, za nežno mladost neprimerna dela tolikšen odstotek otrok:⁴

pri malih kmetih in bajtarjih	55%
pri srednjih kmetih	56'3%
pri velikih kmetih	38'2%
pri poljedelskih delavcih	49%
pri obrtnikih (podeželskih)	42'5%
pri drugih poklicih	44'4%
povprečno	52'4%

Podatki se nanašajo zgolj na agrarne predele Slovenije. V teh predelih vrši torej polovica šoloobveznih otrok težka poljska dela! Največji odstotek odpade na pokrajine, kjer je močno razvito sezonsko izseljevanje. Učiteljica iz Prekmurja poroča:

„Prekmurci, moški in ženske, hodijo s trebuhom za kruhom na poljsko delo v Francijo, Nemčijo in na državno posestvo v Belje, ali pa kot stavbni in cestni delavci vsepovsod po državi... Pri večini hls ostanejo doma le izmozgani stari ljudje in šoloobvezni otroci. Na teh leži obdelovanje zemlje. Zato je razumljivo, kako je mogoče, da je večina otrok zaposlena s težkimi in neprimernimi deli (od 84 anketiranih — 70 otrok).“

Tudi v vinorodnih predelih Slovenskih goric in drugod zavzema otroško delo vedno večji obseg:

„Najtežje delo je kopanje v vinogradu. Ilovnata in lapornata zemlja je trda, zlasti pri prvem kopanju, kopati pa je treba globoko... V glavnem so zaposleni s tem delom viničarski otroci... ker hočejo čim bolj skrčiti izdatke za delavce, zaposlijo svoje otroke“ (Poročilo učitelja od sv. Ane v Slovenskih goricah.)

Niti od najtežjega g o z d n e g a dela ni izvzeta šoloobvezna mladina. Učiteljica iz Ojstrice nad Dravogradom pripoveduje o svojih šolarjih:

„Da so dečki sorazmerno slabše razviti, je pač posledica dela v gozdu, saj morajo otroci delati namesto najetih delavcev“.

Oba spola šoloobvezne mladine sta enako obremenjena. Dečki vršijo hlapčevska dela v hlevu, pri vožnji, oranju itd. Deklice vršijo posle gospodinj in

⁴ Podatki in citati po „Prosveti“ 1939.

dekel: opravljajo svinje, pestujejo otroke, ribajo in opravljajo poljska dela v vinogradu in na polju. Povsod ista pesem! V vseh kategorijah kmetskih gospodarstev in pri vseh kulturah nadomeščajo otroci hlapce in dekle, delavce v vinogradih in v gozdovih, odpuščene hlapce in družinske člane, ki so se izselili. Proizvodnja z odraslimi delovnimi močmi ne bi nudila niti profita in rente veleposestniku niti mezde kmetskemu gospodarjem. Proizvodnja z otroki nudi veleposestniku profite, kmetom pa omogoča eksistenco.

Učitelji so razdelili šoloobvezne delovne moči na dve starostni skupini: V prvi so otroci med 7 in 10 letom, v drugi med 10 in 14 letom. Rezultat je ta, da približno tretjino teh najmlajših delavcev tvorijo otroci do 10 let. Največ teh delavcev je na srednjih in velikih kmetijah. Na srednjih kmetijah uporabljajo skoraj toliko otroških delovnih moči izpod 10 let, kot onih med 10 in 14 leti (44'1% : 55'9%)!

V polindustrijskih okrajih je uporaba otroške delovne moči nekoliko nižja kot v agrarnih. Naj govorijo številke:

Od 100 šoloobveznih otrok opravlja težka dela	V agrarnih okrajih	V industrijskih okrajih
pri malih kmetih in bajtarjih	55	46
pri srednjih kmetih	56'3	47'3
pri velikih kmetih	53'8	33'3
pri poljedelskih delavcih	49	33
pri industrijskih delavcih	—	30
pri obrtnikih	42'5	44'2
pri drugih poklicih	44'4	14'8
povprečno	52'4	35'5

Povprečno in pri vseh kmetskih kategorijah je manj dela otrok v polindustrijskih okrajih kot v agrarnih. Zopet dokaz, kako industrializacija dviga življenjski nivo in prinaša na zaostalo vas svež veter kulturnega in socialnega dviga! Vendar te številke niso nikaka priča b l a g i n j e mezdne delavstva! Dokazujejo predvsem bedo in trpljenje, ki vlada na podeželju b r e z i n d u s t r i j e !

Primerjajmo uporabo otroške delovne moči l. 1902. in l. 1939.! Porast uporabe otroške delovne moči je ogromen. Nekoč so otroci tvorili samo s e d m i n o vseh delovnih moči,⁵ danes dela v agrarnih predelih vsak drugi, v polindustrijskih vsak tretji otrok! Nekoč so tvorili večino teh mladih delavcev mladostniki med 14 in 16 letom. Danes segajo že p o š o l o o b v e z n i d e c i . Tretjino teh mladih delavcev tvorijo celo otroci do 10. leta! Četudi ni mogoče ustvariti iz teh podatkov jasne in znanstveno neoporečne primerjave, vendar je razvoj več kot očit. Ali je sploh mogoče dobiti bolj tragične in bolj prepričevalne podatke o bedi na vasi in nazadovanju kmetskih gospodarstev kot so prav podatki o delu otrok?

⁵ Na Štajerskem je bilo stanje v bistvu isto kot na Kranjskem.

Za primerjavo razvoja naj navedemo dve pokrajini, kjer je izseljevanje najmočnejše. V predvojni dobi je beg z dežele najbolj zajel Belo Krajino. V Beli Krajini je bil odstotek uporabe otroških delovnih moči največji na vsem slovenskem ozemlju. V črnomeljskem okraju so petino delovnih moči predstavljali otroci izpod 16 let (od 17.793 je bilo otroških delavcev 3246). V povojni dobi je prvenstvo izseljevanja prešlo na Prekmurje. Nimamo točnih podatkov za starostno sestavo delovnih moči kot pred vojno, vendar nam številni opisi in monografije kažejo, da je odstotek otroške delovne moči v Prekmurju še večji kot v Beli Krajini 1902. Spomnimo se samo gornje izjave učiteljice iz Prekmurja, po kateri je skoraj vsa šoloobvezna deca njenega kraja zaposlena s težkimi, za nežno mladost neprimernimi deli. V času sezone, ko starši delajo na francoskih, nemških in vojvodinskih veleposestvih, delajo otroci na domačih posestvecih. Ne le boljša zemlja in racionalnejši inventar, tudi najboljše delovne moči v najugodnejšem času so monopol domačih in tujih veleposestev.

Poglejmo razvojno težnjo uporabe otroškega dela na posameznih kategorijah kmetijskih posestev! L. 1902. so bili najbolj obremenjeni otroci velikih kmetov. L. 1939. je slika drugačna. Največ otroškega dela je na srednjih in malih kmetijah. Torej tudi ti podatki dokazujejo, da je obubožanje največje na srednjih in manjših kmetijah, manjše na — velikih kmetijah.

Posledice prenapornega dela na organizem in razvoj otrok so nedogledne. Učitelji pripovedujejo, da otroci zaostajajo v rasti in izgubljajo na teži in višini, čim začno opravljati težka poljska dela. Slabokrvnost, majhna odpornost in različna obolenja so na dnevnem redu. Kako naj se otroci, ki poleg šolskega pouka delajo najmanj 8 ur na dan — normalno razvijajo? Kulturna zaostalost, nezanimanje za šolo in knjige ter telesna nerazvitost so neizbežne. Za ceno zdravega razvoja lastnih otrok vzdržujejo njih očetje svoje kmetije. To je vsa toliko hvalljena „življenjska sposobnost“ kmetije! To je vsa modrost „umnega in varčnega“ gospodarjenja!

V ekonomskem pogledu prinaša delo otrok degradacijo, slabši način obdelave zemlje in slabšo nego živine. Otrok ne more nadomestiti odrasle delovne moči! Istočasno, ko narašča delo otrok, se slabša tudi sestav vprežne živine; občuti se slabšanje vseh pogojev proizvodnje. „Orjejo s telicami in delajo z otroki“.

III.

Mnogi ekonomski, povelečevalci obstoječih razmer, so skušali prikazati trdnost in „življenjsko sposobnost“ kmetije, zlasti srednje in male kmetije, na osnovi podatkov o razvoju zemljiške posesti. Te podatke so obravnavali enostransko in nekritično, z očitno tendenco — prikazati nekaj, česar ni, prikazati rastočo blaginjo kmetijskega ljudstva. V resnici tudi podatki o razvoju zemljiške posesti dokazujejo tendenco kmetovega propadanja. Ko mi to tendenco ekonomskega razvoja podčrtavamo, hočemo s tem samo dokazati dejanski razvoj stvari, resnično stanje — brez olepšavanja in brez puhlih neiskrenih in

obrabljenih fraz o pomembnosti kmetijskega ljudstva. Poudariti hočemo samo nezgodno dejstvo, da današnji ekonomski in politični družbeni ustroj povzroča težek in muke poln proces — propadanja kmeta.

Podatke o razvoju zemljiške posesti moramo obravnavati diferencirano; kajti drugačen je razvoj na industrializiranem zapadu (Gorenjska), drugačen na agrarnem vzhodu (vzhodna Štajerska, Dolenjska). Poseben razvojni proces se uveljavlja v Prekmurju, kjer je agrarna reforma temeljito izpremenila posestno strukturo. O razvoju v Prekmurju bomo razpravljali ob drugi priliki.

Gorenjska se je v dobi 1902.—1931. (samo za ti dve leti obstajajo podatki o posestni strukturi Slovenije) močno industrializirala. Industrija je pospeševala razvoj poljedelstva. V posestni strukturi so se uveljavile vse tiste tendence, ki jim v znanstveni literaturi pravimo — diferenciacija vasi. Te tendence vedno spremljajo kapitalistični razvoj poljedelstva in predstavljajo tipično obeležje tega razvoja.

Poglejmo številke za kranjski okraj, ki je značilen za vso Gorenjsko!

V kranjskem okraju je bilo poljedelskih obratov.⁶

V hektarjih	L. 1902.	L. 1931.
0,1—0,5	341	773 (!)
0,5— 1	458	558
1— 2	786	776
2— 5	1431	1374 (!)
5— 10	1167	1122 (!)
10— 20	1207	1155 (!)
20— 50	859	912 (!)
50—200	177	211
nad 200	19	17
skupaj	6445	6898

Vidimo, kako „zob časa“ izpodjeda s r e d n j e posestne kategorije (2—20 ha) v korist najmanjših (0,1—1 ha) in največjih (zlasti 50—200 ha)! Za več kot 100% je naraslo število najmanjših posestnikov! To so po večini sinovi k m e t s k i h posestnikov, ki so razkosali očetovo kmetijo in si poiskali glavni zaslužek v industriji. To so „priložnostni kmetje“, ki živijo predvsem od m e z d n e g a d e l a.

Na nasprotnem bregu zemljiških posestnikov opažamo porast — velikih kmetov in veleposestnikov (20—200 ha). Pri slednjih je poljedelski obrat pretežno kapitalističen, uporaba mezdnege dela presega delo družinskih članov. Precejšen del teh posestnikov so obenem lesni trgovci, gostilničarji, vaški oderuhi in podobno.

⁶ Gornji in naslednji podatki: Glej: Bratko, Razvoj poljedelskih obratov na slovenskem ozemlju v razdobju 1902 do 1931. Obzorja. 1940. 4.—5.

Število malih in srednjih kmetov ter večjih bajtarjev (2—20 ha) je padlo za 158. Raste število mezdnih delavcev-bajtarjev, raste število velikih kmetov in veleposestnikov, pada število — malih in srednjih kmetij, ki uporabljajo pretežno družinsko delovno moč. Tovarna izpodriva zemljo! Kapitalistični poljedelski obrat izpodriva malokmetskega, mezдно delo izpodriva delo družinskih članov. Kapitalistični delovni odnosi na vasi in v mestu izpodrivajo predkapitalistične, malokmetske patriarhalne odnošaje.

Razvoj v kranjskem okraju je značilen za celo Gorenjsko in za Ljubljano-okolico. Povsod se uveljavljajo iste razvojne tendence. Število najmanjših obratov (0,1—0,5 ha) je naraslo kot kažejo številke:

Okraj	L. 1902.	L. 1931.
Kranj ⁷	341	773
Kamnik	516	787
Radovljica	397	451
Ljubljana - okolica	1231	1568
<hr/> Skupaj	<hr/> 2485	<hr/> 3579

Prav tako opazamo na vsem področju padanje malih in srednjih kmetij in večjih bajt (2—20 ha). Samo v okraju Ljubljana-okolica je število teh obratov naraslo. Vzrok je iskati v velikem pomanjkanju poljedelskih delavcev, v bližini velikega ljubljanskega trga in zlasti v intenzivnosti poljedelstva (mlekarski in vrtnarski obrati). Tu so običajne večje naložbe kapitala na manjši površini zemlje. Velik del teh posestev, ki jih po površini štejemo med srednje kmetije spada v ljubljanski okolici v resnici med velike.

Poglejmo gibanje srednjih in malih kmetij (5—20 ha) na Gorenjskem:

Okraj	L. 1902.	L. 1931.
Kranj	2374	2277
Kamnik	2253	2095
Radovljica	1820	1644
<hr/> Skupaj	<hr/> 6447	<hr/> 6016

Število mali in srednjih kmetij je v 29 letih padlo za 431 obratov.

Drugačen razvoj kot na Gorenjskem opazamo na Dolenjskem in vzhodnem Štajerskem. Ti dve pokrajini sta izrazito agrarni pokrajini; industrija je neznatna, primanjkuje trga za pridelke in za odvečno delovno moč. Agrarna proizvodnja v teh pokrajinah je brez motorja razvoja, ki ga predstavlja industrija. Značilnost

⁷ V okraj Kranj je spadalo l. 1931. tudi škofjeloško okrožje, ki je bilo l. 1936. spremenjeno v samostojen okraj.

razvoja tukajšnjega poljedelstva je — degradacija, nazadovanje v vsakem pogledu. Zlasti je ta degradacija očita po politično teritorialnih spremembah po svetovni vojni, ko so odpadli avstrijski in laški trgi za živino, vino, čebulo itd.

Poglejmo, kako se odraža ta razvoj na posestni strukturi. Najbolj značilen primer tega razvoja je ptujski okraj.

V ptujskem okraju je bilo poljedelskih obratov (relativne številke)⁸

Obrati	L. 1902.	L. 1931.
	v odstotkih	
0,1— 0,5	12,5	11,9
0,5— 1	12,4	12,9
1— 2	16,4	16,9
2— 5	24,2	26,6
5— 10	17,2	16,9
10— 20	12,85	11,7
20— 50	4,1	2,7
50—100	0,2	0,13
nad 100	0,15	0,07
Skupaj	100	100

Padajo v se posestne skupine razen onih v okviru. Padajo najmanjši obrati, srednji obrati in veleobrati. Narašča bajtarstvo in mali kmet (0,5—5 ha), pada srednji kmet, veliki kmet in veleposestnik. Število velikih kmetov (20—50 ha) je padlo skoraj za 50%! (V ptujskem okraju spada velik del posestnikov med 2—5 ha zemlje med male kmete, ker imajo orne zemlje relativno precej. Sploh je treba drugače klasificirati iste posestne skupine na Gorenjskem in v ptujskem okraju. V ptujskem okraju pomeni ista površina obrata večje posestvo kot na Gorenjskem.)

Vidimo, da se večja posestva delijo in da narašča število manjših obratov, ki jih obdelujejo zgolj družinski člani. Pada uporaba mezdnega dela, narašča delo družinskih članov. Z rastočim bajtarstvom raste beda in degradacija proizvodnje. Prav za ta posestva je značilno neverjetno obubožanje, pavperizem in kulturno propadanje do skrajnih meja. Tu razsaja jetika, primanjkuje kruha, vlada pozimi brezposelnost in poleti preobremenitev z delom. Naraščanje števila bajt in najmanjših kmetij ni znamenje „življenjske sposobnosti“ teh posestev; to naraščanje je znamenje bede in nezaslišane stiske ljudstva, ki nima možnosti izseljevanja in zaslužka v industriji. Naraščanje teh večjih bajt in manjših kmetij pomeni bedno životarjenje in propadanje brez konca in kraja.

Kolikšna razlika med razvojem na Gorenjskem in Štajerskem! Tam naraščanje kapitalistične poljedelske proizvodnje, tu propadanje velikih obratov in

⁸ Uporabljamo relativne številke, ker se je površina okraja od prvega do drugega štetja nekoliko spremenila. Relativne številke nam bodo nazorneje predočile razvoj kot pa absolutne.

porast bajtarske proizvodnje! Tam opuščanje težkega kmetijskega dela na malih posestvih, tu usodna vezanost na zemljo. Tu kapitalistična degradacija in pavperizem, tam razmah industrije in razvoj poljedelstva. V obeh pokrajinah se uveljavlja kapitalizem, vendar na različen način: na vzhodu so v ospredju njegove negativne, destruktivne tendence: oviranje razvoja proizvodjalnih sil, oviranje kulture in napredka sploh, na gorenjskem zapadu pretežno še prevladujejo njegove zgodovinsko pozitivne tendence — razvijanje proizvodjalnih sil, dviganje proizvodnje in — kar nujno sledi — relativno dviganje življenjskega standarda in kulture sploh.

Razvoj na Dolenjskem kaže v bistvu iste tendence kot v ptujskem okraju. Pada število najmanjših obratov in velikih posestev, raste število obratov, ki delajo zgolj z lastnimi družinskimi člani. Pada trgovinsko kmetijstvo, raste naravno kmetijstvo. Pada moč zemlje kot pridobitne panoge, raste pomen zemlje kot edinega eksistenčnega in delovnega vira obubožanim kmetским rodbinam.

(Konec sledi.)

Ljubezen

Jurca Branka

Točno pet minut, preden je bila trška ura drugo popoldan, si je Vanica vznemirila. Obraz ji je prebegnila rahla nestrpnost, da je sunkovito vstala s polblazinjenega stola, pustila pisalni stroj in si slekla črn, klotast pisarniški plašč. Ko da bi se v njej nekaj prelomilo, je pozabila na vse akte, ki so obležali na mizi. Mahoma se je sprostila. Z bežnim pogledom se je premerila in si iz navade popravila obleko. Najprej je zmignila z rameni, potem še z boki, dokler ni vsa vztrepetala, da se ji je obleka prosto vlila po telesu. Kar mimogrede si je naravnala črto svilenih nogavic čez osušene noge. Oblekla si je plašč in se zazrla v debelo brušeno ogledalo. Stopila je še korak bliže, naravnala redke, razmršene obrvi in zmencala med zobmi spodnjo in zgornjo ustnico, da se je pognala kri z močjo v ozke, bele šobe. Njen strogi, nasršeni uradniški pogled je kopnel v brezizraznost; trudila se je, da bi privabila vanj mehko, milino, nežnost, kajti eno je bilo življenje v službi, drugače je kazalo živeti zunaj nje.

Čeprav je hitela, ko da bi jo burja nosila, so bili drugi uradniki že na cesti, ko je bila Vanica komaj na vrhu stopnic. Zaradi Mime, zaradi take frklje se je morala vedno znova razburjati. Spodobilo bi se, ko bi vsaj pošteno zahvalila boga, ker je dobila v takih težkih časih službo, ne pa da streže bolj sebi kakor svojemu gospodarju. Nič ne bi drugim zamerila, ali Mima, ki je zadnja prišla v njihovo pisarno, bi morala tudi zadnja iz nje! Koliko se je že Vanica trudila, da bi v tihi borbi, ki jo je bila z Mimo, odnesla zmago in vendar se kljub vestnemu prizadevanju ne more in ne more odvaditi petnajstletnega redu, ne more prej prenehati z delom kakor točno pet minut pred koncem. Še ko je bila poleti na po-